

МЕДИТЕРАН

У ДЕЛИМА ИЗ КОЛЕКЦИЈЕ ПАВЛА БЕЉАНСКОГ

THE MEDITERRANEAN

IN THE ARTWORKS FROM PAVLE BELJANSKI'S COLLECTION

Нови Сад, 2018.

Реч уредника

Медитеран као неисцрпна инспирација уметника

Представљање вредности сваког уметничког дела захтева континуирану посвећеност његовом изучавању, чиме му се обезбеђује трајање у културној историји одређеној националним или географским оквирима. Такође, уметничке колекције настале према промишљеном концепту, поседују јединствен квалитет одржив захваљујући новим сагледавањима и тумачењима која откривају друге слојеве значења, стално потврђујући да оно што осећамо у контакту с лепим предметима има рационално оправдање у научним студијама.

Једна од таквих колекција је и збирка дипломате Павла Бељанског у којој владају мерила умереног модернизма диктирана високим естетским критеријумима дародавца. Поред скулптура, цртежа и таписерија, најбројнија дела у колекцији су слике. Мада разнородних ликовних поетика, њих обједињује снажан колоризам који је посебно присутан на делима инспирисаним Медитераном. На делима Косте Миличевића, Милана Миловановића, Малише Глишића, Петра Добровића, Мила Милуновића, Петра Лубарде, Јована Бијелића, Ивана Радовића, Стојана Аралице, Игњата Јоба, Пеђе Милосављевића, могу се пратити утицаји овог поднебља у уметничким истраживачким процесима чији су резултати обележили националну историју уметности прве половине 20. века. Управо се колористичке вредности тридесет и једног изабраног дела за изложбу под називом „Медитеран у делима из колекције Павла Бељанског“, могу код наведених аутора објаснити теоријом Фернана Бродела на којој се заснива текст Јасмине Јакшић Субић у пратећем каталогу. Ауторка је новим нитима повезала ова остварења, у семантичком ткању умреженом простором у коме је рођена европска култура, а који је био велика инспирација не само Реноару, Монеу, Сињаку и Матису, већ и нашим уметницима за време док су боравили на Крфу, Азурној обали или Јадранском мору. Утицаји Медитерана првенствено се огледају у ликовним вредностима ритма, атмосфере, посебно колорита у делима најзначајнијих уметника овог периода, чиме се из-

нова потврђује и актуализује вредност колекције Павла Бељанског у светлу нових теоријских сазнања.

Мада је реч о изложби која се заснива на делима из Спомен-збирке Павла Бељанског, њена концепција је укључила сарадњу с бројним појединцима, институцијама и амбасадама, посебно када је реч о богатом пратећем програму изложбе. Захвалност дугујемо господину Милану Исаковићу, наследнику Павла Бељанског, на уступању неколико варијанти фигурина-портрета Косте Миличевића, које је израдио Живојин Лукић, како би се употпунила прича о генерацији наших стваралаца којој је Крф био уточиште после недаћа Првог светског рата. Радујемо се и наставку сарадње са Академијом уметности у Новом Саду, уз посебну захвалност Катедри за сликарство Департамента ликовних уметности са координаторима проф. др Гораном Деспотовским и стручном сарадницима, Аном Вртачник, и студентима сликарства који су узели учешће у реализацији пратеће изложбе под називом „Медитеран некад и сад“. У представљању медитеранских земаља, у којима су боравили уметници из колекције, помогли су нам Француски институт у Србији, Амбасада Републике Хрватске, Италијански институт за културу у Београду, Амбасада Грчке и Амбасада Црне Горе. Захваљујемо се и Удружењу пензионера града Новог Сада који већ више година активно учествују у нашим пројектима за публику. Подршку у промоцији пројекта пружили су нам Color Media Communications и Фондација „Нови Сад 2021 – Европска престоница културе“, као и медији без којих наши програми не би били довољно видљиви широј публици. Потребну техничку подршку пружио нам је „Know How Production“, с којим настављамо успешну сарадњу у реализацији наших програма. Посебно се захваљујемо публици којој се пружа прилика да активно учествује у пројекту и сама обликује део поставке у последњој етапи трајања изложбе тако што ће нам овог лета слати разгледнице, фотографије и снимке са Медитерана.

На крају, читава прича о „Медитерану у делима из колекције Павла Бељанског“ не би била испричана без финансијске подршке Министарства културе и информисања Републике Србије, Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама АП Војводине и Фондације „Нови Сад 2021 – Европска престоница културе“ којима се овом приликом топло захваљујемо.

The Mediterranean as an Endless Artists' Inspiration

Presentation of each artwork's value requires continuous dedication to its research, which ensures the duration in cultural history determined by national or geographical frameworks. Also, art collections created from a systematized concept possess a unique quality, sustainable owing to new insights and interpretations that reveal other layers of meaning, continually confirming that what we feel in a contact with beautiful objects has a rational justification in scientific studies.

One of such examples is the collection of a diplomat, Pavle Beljanski, dominated by standards of moderate modernism governed by high aesthetic criteria of the donor. In addition to sculptures, drawings and tapestries, the largest number of works in the collection are paintings. Although belonging to heterogeneous art poetics, they combine strong colourism that is especially present in the artworks inspired by the Mediterranean. In the works of Kosta Miličević, Milan Milovanović, Mališa Glišić, Petar Dobrović, Milo Milunović, Petar Lubarda, Jovan Bijelić, Ivan Radović, Stojan Aralica, Ignjat Job, Peđa Milosavljević, the effects of this region can be traced in art research endeavours whose results marked the national art history of the early 20th century. Precisely those colouristic values of the artists and thirty-one selected artworks for the exhibition entitled 'The Mediterranean in the Artworks from Pavle Beljanski's Collection', can be explained through Fernand Braudel's theory unraveled in the catalogue text by Jasmina Jakšić Subić. The author joined these works with new threads, in the semantic weave linked by the domain which gave birth to the European cultures, and was a great inspiration not only to Renoir, Monet, Signac and Matisse, but also to our artists while they were staying at Corfu, Côte d'Azur or the Adriatic Sea. The influences of the Mediterranean are primarily reflected in the art values of the rhythm, atmosphere, especially the colourism in the works of the most important artists of this period, thus confirming and effectuating the value of Pavle Beljanski's collection in the light of new theoretical knowledge.

Although it is an exhibition established upon the artworks from the Pavle Beljanski Memorial Collection, its concept has included the cooperation with numerous individuals, institutions and embassies, especially when it comes to the remarkable exhibition side events. Our gratitude goes to Mr. Milan Isaković, the heir to Pavle Beljanski, for the allotment of several figurine-portraits of Kosta Miličević, made by Živojin Lukić, in order to complete the story of our artists' generation who found their refuge on Corfu after the suffering in the First World War. We look forward to continuing cooperation with the Academy of Arts in Novi Sad, with special thanks to the Painting Course of the Department of Fine Arts with the co-ordinators prof. Goran Despotovski, PhD, an expert associate, Ana Vrtačnik, and the students of painting who took part in the realization of the side event entitled 'The Mediterranean – Now and Then'. For the presentation of the Mediterranean countries, where the artists from the collection used to stay, we received help from the French Institute in Serbia, the Embassy of the Republic of Croatia, the Italian Institute for Culture in Belgrade, the Embassy of Greece and the Embassy of Montenegro. We also thank the Novi Sad Pensioners Association who have been actively participating in our projects for the past several years. The Support in the project promotion has been provided by Color Media Communications and 'Novi Sad 2021 – European Capital of Culture' Foundation, as well as media companies without whose aid our programs would not be visible enough to the general public. The necessary technical support was provided by 'Know How Production', and we hope to continue successful cooperation in realization of our programs. We offer special thanks to the audience that has been given the opportunity to actively participate in the project and contribute to one segment of the display in the final stage of the exhibition by sending us summer postcards, photos and recordings from the Mediterranean.

In the end, the entire story of 'The Mediterranean in the Artworks from Pavle Beljanski's Collection' would not be told without the financial support of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia, the Provincial Secretariat for Culture, Public Information and Relations with Religious Communities of the Autonomous Province of Vojvodina and Foundation 'Novi Sad 2021 – European Capital of Culture'. On this occasion we express our sincere thanks.

Медитеран

у делима из колекције Павла Бељанског

Јасмина Јакшић Субић

The Mediterranean

in the Artworks from Pavle Beljanski's Collection

Jasmina Jakšić Subić

Ликовни уметници те генерације нису се, дакле, посвећивали конвенционалним илустрацијама догађаја своја времена; они су, рекло би се, надахнути италианском вером зајевали – као и милиони људи који су најустили шамнице ројства – химну сунцу, химну светлости и животи у свим њиховим манифестацијама; они су са одушевљењем величали природу и са децијом радошћу доживљавали све оно што их окружује.

Павле Бељански, 1962.*

Thus, visual artists of that generation did not dedicate themselves to conventional illustrations of the current events; one could say that they sang out in an inspired pagan faith – like millions of other people who had broken out of the dungeons of slavery – a hymn of praise to the sun, a hymn of light and life in all their manifestations; they rapturously glorified nature and experienced everything around them with a childlike joy.

Pavle Beljanski, 1962*

Малиша Глишић, **Борови** (1912), детаљ

Mališa Glišić, **Pine Trees** (1912), detail

* П. Бељански, [О колекцији] у: В. Јовановић (ур.), *Спомен-збирка Павла Бељанског*, Спомен-збирка Павла Бељанског [каталог], Нови Сад 1962, 37.

У сусрет Медитерану

Медитеран је „Хиљаду ствари у исти мах... Није то један пејзаж, већ безброј пејзажа. То није једно море, већ след мора [...] То је сусрет са древним стварима које су још живе, које додирују ултрамодерно или су у сагласју са ултрамодерним“¹⁾.

Његове слојевите историје, у неодвојивом и увек присутном прожимању географије, друштва и свакодневице, проналазимо и на делима ликовних стваралаца. У том преплетеном свету могућ оквир за сагледавање његових утицаја на уметничке идеје су и континуитети изабраних мотива који су инспирисали ауторе на обалама Медитерана.²⁾

Већ сами медитерански предели отварају могућност другачијег „погледа“. У њима видимо појаве дугог трајања, окружење има улогу историјског актера и део је циклуса који увек изнова започињу „... скоро изван времена [...] као да се цвеће не враћа са сваким пролећем, као да се стада не задржавају на својим стаништима, као да лађе не плове по стварном мору које се мења с годишњим добима“³⁾. Ту се стварају и развијају појаве средњег трајања – економија, култура, друштво – сачуване у историји и кроз просторе, а које „покрећу и дижу увис целину медитеранског живота“.⁴⁾ Коначно, догађајна историја, кратког трајања, свакодневна је и индивидуална, „то је оно кретање на површини, таласи које плима подиже својим моћним кретањем [...] историја с највише страсти, најбогатија људскошћу, такође и најопаснија“⁵⁾.

Многобројне садржаје Медитерана тешко је обухватити и сагледати са свих аспеката јер: „Оно измиче нашим мерилима и нашим категоријама. Узалуд је о њему почињати причу ‘Рођено је...’; узалудно је покушавати да се простодушну исприча све оно што се с њим збивало...

Meet the Mediterranean

The Mediterranean is ‘Thousands of things in one...It’s not a landscape, but countless landscapes. It’s not one sea, but a continuity of seas [...] It’s an encounter with ancient objects that are still living and are within reach of the ultra-modern or in accordance with it’¹⁾.

In the works of artists we are able to find the Mediterranean’s stratified histories, within the inseparable and ever present understanding of the geography, society and existence. This fused world provides a foundation for the analysis of its effects on the artistic ideas through the progression of the chosen motifs that had inspired artists on the Mediterranean coasts.²⁾

The Mediterranean regions themselves open a possibility of a different ‘view’. In them, we see events of long duration, the surrounding plays the role of a historic character and is part of cycles that reappear ‘...almost out of time [...] as if flowers don’t arrive with every spring, as if herds don’t linger at their pastures, as if galleys don’t sail the seas that change with seasons’³⁾. The events of medium duration are created and developed there – economy, culture, society – kept in histories and through sceneries, ‘moving and elevating the entirety of the Mediterranean life’.⁴⁾ Finally, the historical events of short duration are habitual and individual, ‘it’s that stirring on the surface, the waves risen by a tide with its forceful motion [...] the history that is most passionate, abundant with humanity, is also the most perilous’⁵⁾.

Numerous manifestations of the Mediterranean are difficult to encompass and observe from all angles because ‘It escapes all our criteria and classifications. It is futile to begin a story “It was born...”, it is futile to try and simply retell everything that had happened... the Mediterranean is not one

1) F. Brodel, *Mediteran: Prostor i istorija*, Centar za geopoetiku, Beograd 1995, 9–10.

2) Изнета разматрања заснивају се на идејама Фернана Бродела о трослојној подели историјског времена, разложеној према трајности појава на: појаве дугог трајања (окружење, природа), појаве средњег трајања (друштво, култура, економија), појаве кратког трајања (догађајна историја). Фернан Бродел (1902–1985) био је један од најзначајнијих француских историчара и истакнути представник утицајне историографске школе Анала, која је посебно неговала интердисциплинарност и стил. Иза себе је оставио велики и значајан опус, уз предавања на универзитетима и високе позиције које је имао при VI одсеку Практичне школе друштвених наука у Паризу, као и у часопису „Анали“. Током Другог светског рата, у немачком заробљеништву, пише основни концепт своје теорије коју ће одбранити као докторску тезу 1947. године: *Медитеран и медитерански свет у доба Филипа II*.

3) F. Brodel, *Mediteran i mediteranski svet u doba Filipa II*, tom I, Geopoetika; CID, Beograd 2001, 16.

4) Ibid.

5) Ibid.

1) F. Brodel, *Mediteran: Prostor i istorija*, Centar za geopoetiku, Beograd 1995, p. 9–10

2) The indications provided are based on the ideas of Fernand Braudel about the three-tiered view of historical time, divided, according to the duration of events, into: long time events (environment, nature), medium time events (society, culture, economy), short time events (historical events). Fernand Braudel (1902–1985) was one of the most influential French historians and a notable representative of the prominent school of historiography, *Annales*, which most of all cherished interdisciplinarity and style. He left a substantial body of work behind him, lectures at universities and a high position he had at the Sixth Section of the École Pratique des Hautes Études in Paris, as well as in *Annales* journal. During the Second World War, while in German captivity, he wrote a basic concept of his theory which he would later defend as doctoral thesis in 1947: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*.

3) F. Brodel, *Mediteran i mediteranski svet u doba Filipa II*, vol. I, Geopoetika; CID, Beograd 2001, p. 16

4) Ibid.

5) Ibid.

Медитеран чак није *једно* море, већ ‘комплекс мора’, мора затрпаних острвима, испресецаних полуострвима, окружених разуђеним обалама. Његов је живот помешан с копном, његова је поезија више него допола сељачка, његови су морнари тежаци; то је море маслина и винограда, једнако као и оних уских бродова на весла или заобљених трговачких лађа, његова се историја више не може одвојити од копна које га окружује, као што се ни глина не одваја од руку занатлије који је обликује. *Lauso la mare e tente’n terro* (‘Хвали море, држ’ се копна’) – каже једна провансалска пословица.⁶⁾

У таквим оквирима посебно место имају цивилизације на чијим основама почива европска култура, а које у себи носе сва сукобљавања и преплитања различитих сегмената медитеранског света; оне су најсложенији и најпротивуречнији „ликови“ Средоземља. Присутне на свим медитеранским подручјима кроз вечито преплитање, сажимање и борбу с природом, доприносе осећају питомог и неприпитомљеног у исти мах. Урбане средине у себи садрже насlage векова, а изван њих, у неизмењеној природи, враћамо се у било које историјско време, осећамо исто сунце, гледамо исте планине, исто море као и многи пре нас.

Медитеранске ведуте су се мењале у складу с идејама доминантних цивилизација или привремених „господара“ његових простора, у којима су непроменљиве природа и историја. Топли летњи месеци у којима сунце немилосрдно пржи и где се углавном током раног јутра или касног поподнева осећа животна динамика, као и често врло неугодне зиме, с јаким бурама, условили су и прилагођавање људи поднебљу. Вечита борба и зависност од мора које није увек благонаклоно, неприступачне обале и залеђа, кршевити крајеви и танки наноси плодне земље коју човек припитомљава и чува да би преживео, разликују се од уобичајене представе безбрижног, туристичког погледа на Медитеран; у динамици медитеранског живота тренуци предаха прослављају се у лењом одмору или с хедонистичким одушевљењем. Из тих разлога трговина је, поред туризма, била и остала основа економског развоја, а захваљујући њој мењала се вегетација, самим тим и пејзажи. Маслина и лоза традиционално успевају на оваквом тлу и зависност од њихове производње никада није престала. Временом, многи други припадници света флоре су, захваљујући трговини и размени, пренети с различитих меридијана и усложњавали изглед медитеранс-

sea, but a “formation of seas”, seas abundant with islands, intersected with peninsulas, surrounded by indented coastline. Its existence is fused with the land, its poetry is more than half brute, its sailors are tough; it’s both a sea of olives, vineyards and of those narrow ships with oars or rounded merchant galleys, its history could no longer be detached from the land that surrounds it, as the clay cannot be removed from the hands of a craftsman that shapes it. *Lauso la mare e tente’n terro* (“Praise the sea and stay on land”) – says a proverb from Provence.⁶⁾

Such foundations hold a prominent place for civilizations which gave birth to European culture, and which convey all the confrontation and fusion of different segments of the Mediterranean world; they are the most complex and most contradictory ‘characters’ of the Mediterranean. Present in all the Mediterranean regions through eternal blending, reduction and struggle against the nature, they attribute to the sensations of both the tamed and the untamed. Urban domains contain sediments of centuries, and beyond them, in the unaffected nature, we travel back to any historical time, we feel the same sun, watch the same mountains, the same sea, as many before us did.

The Mediterranean *vedutas* have changed according to the intentions of dominant civilizations or temporary ‘lords’ of its domains where the nature and history are consistent. The warm summer months, the scorching sun and the dynamics of life that can be perceived mostly during the early morning or late afternoon, as well as unpleasant winters, with violent gales, all of this has conditioned the adaptation of the people to the area. The eternal struggle and the reliance upon the sea that has never been as gracious, the impervious coast and hinterlands, karsts and thin layers of soil that the people have tamed and sustained in order to survive, are different from the common image of the serene, tourist view of the Mediterranean; in the dynamics of the Mediterranean life, the moments of leisure are celebrated during lazy afternoons or with hedonistic thrill. For that reason, the trade and tourism alike have remained the base for economic prosperity that largely affected the vegetation and hence the landscapes. Olives and grape vine have traditionally thrived on such soil and the reliance upon their production has never ceased. In time, many other flora specimens have been brought from various lands, owing to the trade and exchange, and added to the appearance of the Mediterranean region. Everything that the Mediterranean landscape is today, with its cypresses,

6) Ibid., 13.

6) Ibid. p.13

ког поднебља. Све оно што је данас пејзаж Медитерана с чемпресима, наранџама, лимуном, мандаринама, агавама, алојом, смоквама, еукалиптусима, изненадило би, на пример, грчке историчаре.⁷⁾

У том комплексном медитеранском прожимању мора и копна, где климу одређују Атлантски океан и Сахара, рађале су се и нестајале цивилизације, остављајући трајне трагове о свом постојању, а хришћанство и ислам вековима су се сусретали и сукобљавали. У непрекидним освајањима овог поднебља, у сагласју боја, мириса, укуса, стварала се и развијала уметност. Није без разлога *Grand Tour* европских младића од седамнаестог века надаље било учење на основама класичних цивилизација кроз посете Средоземљу, које ће условити и Винкелманова открића у осамнаестом веку, као и Гетеова *Путовања по Италији*, те крајње консеквентно довести до стварања историје уметности.

Медитеран: уметничка инспирација прве половине двадесетог века

С променама у политичкој историји Медитерана у деветнаестом веку поједини уметници крећу пут Северне Африке и Арабије, одушевљени другачијим начином живота и обичајима оријенталног света.⁸⁾ Више није само античко наслеђе Италије или Грчке идејна водиља у истраживању и коришћењу медитеранских мотива. Откривају се нови простори Средоземља, нове луке, нове боје, другачији односи, који опчињавају уметнике и кроз романтизам и оријентализам упловљавају у европску уметност, првенствено кроз француско сликарство. Тематски оквир се такође шири, те су представе харема, купатила, посебно одалиски, постали сликарски мотиви или инспирација за поједина прекретничка дела у историји уметности.⁹⁾

Утицаје оријенталног Медитерана препознајемо и у једној од најчувенијих слика из колекције Павла Бељанског, **Великој Изи** (1882) Влаха Буковца (1855–1922),¹⁰⁾

oranges, lemons, tangerines, agaves, aloes, figs, eucalyptuses, would, for instance, surprise the Greek historians.⁷⁾

This complex Mediterranean interconnection between the sea and the land, where the climate is determined by the Atlantic Ocean and the Sahara desert, has been both a birthplace and the tomb of vast civilizations that left permanent marks of their existence, while the Christianity and the Islam have spent ages encountering and waging wars. In the neverending conquests of this region, in the synchronicity of colours, scents and tastes, an art emerged. It is not without a reason that the *Grand Tour* of the European young men, since the 17th century onwards, was actually a teaching based on classical civilizations through visits to the Mediterranean, that will precipitate Winckelmann's discoveries in the 18th century, as well as Goethe's *Italian Journey*, thus highly consequentially leading to the creation of art history.

The Mediterranean: Early 20th Century Artists' Inspiration

With shifts in the political history of the Mediterranean in the 19th century, some artists depart for North Africa and Arabia, excited about the different way of life and customs of the Orient.⁸⁾ The classical heritage of Italy or Greece was no longer a guideline for exploration and utilization of the Mediterranean motifs. New Mediterranean sceneries were revealed, new harbours, new colours, different relations that fascinated the artists and, through Romanticism and Orientalism, managed to penetrate into the European art, primarily into the French painting. Thematic frame was also expanded, with depictions of harems, baths, odalisques in particular, that became painting motifs or inspiration for particular milestone works in art history.⁹⁾

The influence of the oriental Mediterranean can be identified in one of the most famous paintings from Pavle Beljanski's collection, **La Grande Iza** (1882) by Vlaho Bukovac (1855–1922),¹⁰⁾ reflected not only in the choice of the motif,

7) F. Brodel, *Mediterran*, 11.

8) Наполеоново освајање Египта (1798), француско освајање Алжира (1830).

9) Попут **Велике Одалиске** (1814) Жана Огиста Доминика Енгера или **Олимпије** (1865) Едуара Манеа.

10) Ј. Јованов, М. Марковић, М. Тодоровић, *Велика Иза Влаха Буковца*, Медија центар „Одбрана“, Београд 2013; I. Borozan, „Trajanje lepog: **Velika Iza** i Pavle Beljanski“, у: *Naučni skup posvećen Pavlu Beljanskom*, Spomen-zbirka Pavla Beljanskog, Novi Sad 2012, 108–110.

7) F. Brodel, *Mediterran*, p. 11

8) Napoleon's conquest of Egypt (1798), French conquest of Algeria (1830).

9) Like **La Grande Odalisque** (1814) by Jean-Auguste-Dominique Ingres or **Olympia** (1865) by Édouard Manet

10) Ј. Јованов, М. Марковић, М. Тодоровић, *Велика Иза Влаха Буковца*, Медија центар „Одбрана“, Београд 2013; I. Borozan, „Trajanje lepog: **Velika Iza** i Pavle Beljanski“, in: *Naučni skup posvećen Pavlu Beljanskom*, Spomen-zbirka Pavla Beljanskog, Novi Sad 2012, p. 108–110

Влахо Буковац, **Велика Иза** (1882)

Vlaho Bukovac, **La Grande Iza** (1882)

Влахо Буковац, **Велика Иза** (1882), разгледница

Vlaho Bukovac, **La Grande Iza** (1882), postcard

не само у избору мотива, већ и одлучи да му као наратив послужи реченица из романа Алексиса Бувијеа, *Велика Иза*: „Након што се освежила оријенталним мирисима, распуштене косе, пружила се гола и предивна на црни баршун“¹¹). Оријент је присутан у свим елементима енте-ријера на слици: од ибрика, лавора са сунђером, тешких, масивних драперија до простирке с лавовском главом. Иако се дело мотивом у потпуности уклапа у деветнаестовековне представе одалиски, у тумачењу њеног настанка и уметничких домаћаја у односу на тада актуелно стваралаштво издваја га схватање популарне литерарне теме и њено коришћење и у сврху промоције.¹²) Сликана као дело академизма са елементима оријентализма, ова је слика била „врхунац“ конвенционалног париског Салона, прихваћена од стране француске публике која је величала и аутора и дело.¹³)

Након фасцинације Оријентом током великог дела 19. века, Европска обала Медитерана је на заласку века донела нове утицаје на уметничке токове. Француска ривијера, од 1888. године због плаветнила Медитерана на њеним обалама позната и као Азурна обала, постала је место које посећују, бораве или трајно настањују импресионисти и постимпресионисти.¹⁴) Кад је Клод Моне с Реноаром децембра 1883. године ишао у посету Сезану у Естак, прва станица на Медитерану им је био Монако. Сусрет с топлем климом југа, бујном и егзотичном вегетацијом, палмама и стаблима лимуна био је подстицај да овај предео Моне назове „најлепшим местом на целој Ривијери“, као и да се одлучи за путовања и боравке на италијанској и француској ривијери (1884–1888) и посети Венецију (1908). Током четворомесечног боравка у Антибу (1888) Моне ће насликати низ импресионистичких ведута с мотивима борова, обале, старог града и Приморских Алпа у даљини, у којима се с променама

but also in the decision to use a sentence from the novel of Alexis Bouvier, *La Grande Iza*, as a narrative: ‘After she freshened herself with oriental scents, with her hair unbridled, she laid naked and gorgeous onto the black velvet’¹¹). The Orient is present in all elements of the interior in this painting: the ewer, the washbowl and the sponge, heavy and massive draperies and the lion head rug. Although the motif for this artwork fits perfectly into the 19th century odalisques displays, the interpretation of its creation and the artistic scope in comparison to the contemporary art is distinguished by the understanding of the popular literary theme and by its utilization for the purpose of promotion.¹²) Painted in the style of Academism with the elements of Orientalism, this painting was the ‘highlight’ of the conventional Paris Salon, accepted by the French audience who celebrated both the artist and his work.¹³)

After the 19th century fascination with the Orient diminished, the turn of the centuries brought new influences into the art of the European coast of the Mediterranean. The French Riviera, since 1888 known as the Côte d’Azur (‘Azure Coast’) for its sky blue colour of the sea, became a place to visit, reside or permanently stay especially for the impressionists and post-impressionists.¹⁴) When Claude Monet and Renoir went to visit Cézanne in L’Estaque, their first stop on the Mediterranean was Monaco. The encounter with the warm climate of the south, lush and exotic vegetation, palm and lemon trees, inspired Monet to call this region ‘the most beautiful spot on the whole Riviera’ and to travel and reside at Italian and French Riviera (1884–1888), as well as to visit Venice (1908). During his four-month stay in Antibes (1888), Monet would paint the series of impressionistic vedute with motifs of pines, coast, old town and the Maritime Alps in the distance with the temperature and the atmosphere on the paintings changing with alterations of the Mediterranean

11) V. Kružić-Uchytel, *Vlaho Bukovac, život i djelo 1855–1922*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 2005, 32.

12) Коментари, написи у новинама, многобројне репродукције дела, уз „Скандал што га је изазвала *Иза* створио је управо оно што је уметнику из Цавтата било потребно да се издигне изнад тисућа уметника који су се борили за својих петнаест минута славе“ према речима R. Rossner, „Vlaho Bukovac u Parizu: Habemus pictorem / Habetis pictorem“ у: P. Vugrinec i L. Vuković (ur.), *Vlaho Bukovac: Pariško razdoblje 1877–1893*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2018, 29.

13) I. Borozan, *нав. дело*, 107–108. Иако већ заинтересован за дела својих савременика, Бељански је *Велику Изу* купио 1929. године у Паризу, на аукцији у палати Друо, и потом је по повратку са службе у Паризу 1931. године поставио на почасно место у свом салонском стану у Београду. У колекцију ју је уврстио 1965, пар месеци пред смрт, специјалним Даровним уговором и тиме установио Награду Спомен-збирке Павла Бељанског за најбољи дипломски рад из националне историје уметности.

14) Књига Стефана Лијежера *Азурна обала* објављена је 1887. године и постала велики хит, те је по њој регија и добила назив.

11) V. Kružić-Uchytel, *Vlaho Bukovac, život i djelo 1855–1922*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 2005, p. 32

12) Public comments, newspaper headlines, numerous copies of the artwork, together with the ‘Scandal caused by *Iza*, created exactly what the artist from Cavtat needed to surpass thousands of other artists who toiled for their fifteen minutes of fame’, according to R. Rossner, ‘Vlaho Bukovac in Paris: Habemus pictorem/Habetis pictorem’ ed.: P. Vugrinec and L. Vuković (eds.), *Vlaho Bukovac: Pariško razdoblje 1877–1893*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2018, p. 29

13) I. Borozan, op. cit., p. 107–108. Although he had already been interested in the works of his contemporaries, Beljanski purchased *La Grande Iza* in 1929 in Paris at the auction in the Hôtel Drouot, and then, after returning from his service in Paris, in 1931, he placed it as a centre piece in his salon apartment in Belgrade. The painting became a part of the collection in 1965, a couple of months before he passed away, with a special Contract of gift and hence the establishment of The Pavle Beljanski Memorial Collection Award for the best graduation paper in national art history.

14) Stéphen Liégeard’s book, *La Côte d’Azur*, was published in 1887 and was a great success, hence the name for the region.

медитеранске светлости кроз дрвеће, мења температура и атмосфера на сликама.¹⁵⁾ Поред оваквих повремених, или дуготрајнијих, коришћења благодети медитеранске инспиративне понуде, поједини уметници су се, попут Сињака или Матиса, одлучили да им Средоземље из тих разлога постане и трајно одредиште.

Сунце, боје, историја и наслеђе Медитерана опчињавали су многобројне уметнике свих генерација и разноликог порекла, међу њима и ауторе из колекције Павла Бељанског. Као и њихови савременици, у светлости, пејзажима и колористичком богатству Медитерана, тражили су нове подстицаје за експерименте у прожимању боје, светлости и форме, а у историјским дубинама црпili су инспирацију и мотиве за нова, савремена схватања слике. Али нису ни све боје Медитерана исте, као што нису ни све његове обале, нити наслеђа која нуде. Нису се ни уметници из колекције Бељанског обрели на свим од тих „хиљада мора...“ у два велика базена Медитерана, источном и западном, испресецана полуострвима и острвима, која формирају уска мора богата историјским значењима и вредношћу.¹⁶⁾

У том низу мора, Егејско, Јонско и Тиренско имала су пресудан утицај на сликарство прве генерације српских модерниста. На Егејско море, на Атос, упутио се Милан Миловановић: откривао Хиландар и Свету Гору ожарене сунцем, проучавао треперење атмосфере и одблеске, оптичко мешање боја, плаве сенке, жуту светлост. На једном од кључних позиција средоземног света, на острву Крфу у близини Отрантских врата, где се Јонско море спаја с Јадранским, био је први сусрет са Медитераном за већину припадника те генерације. Искрпљени повлачењем преко Албаније током зиме 1915/16. године, на овом су острву бујног зеленила, уз медитеранско сунце, нашли преко потребан мир, нову снагу и инспирацију за другачије схватање сликарских мотива.¹⁷⁾ Поједини су се упутили и на широко Тиренско море, препуно историје, где се види значај поморских лука још из времена Етрураца, и ту наставили да развијају своје махом импресионистичке идеје.¹⁸⁾

Јадранско море, „најкохерентнија морска област“ Медитерана, било је инспиративно за две генерације модер-

an light in the trees.¹⁵⁾ Beside these temporary or permanent pursuits for the benefits of the Mediterranean inspiring offer, some artists, like Signac or Matisse, decided to choose the Mediterranean, exactly for the reasons mentioned, as their permanent destination.

The sun, colours, history and heritage of the Mediterranean fascinated numerous artists of all generations and diverse backgrounds, including the artists from Pavle Beljanski's collection. Like their contemporaries, they sought in the light, landscapes, and the colouristic richness of the Mediterranean, new incentives for experiments in the permeation of colour, light and form, and drew inspiration from the depths of history and motifs for new, contemporary understanding of painting. But not all the colours of the Mediterranean are the same, and neither is its coastline, nor the heritage that it provides. Not even the artists from Beljanski's collection dwelled on all of these 'thousands of seas ...' poured into two large Mediterranean pools, east and west, dotted with peninsulas and islands, forming narrow seas, rich in historical meanings and value.¹⁶⁾

In this sequence of seas, the Aegean, Ionian and Tyrrhenian sea had a decisive influence on the painting of the first generation of Serbian modernists. Milan Milovanović went to the Aegean Sea, to Atos, observing Hilandar and Sveta Gora ('Holy Mountain') bathing in the sun, studying the flickering of the atmosphere and reflections, optical blending of colours, blue shadows, yellow light. At one of the key spots of the Mediterranean, the island of Corfu, near the Otranto Gate, where the Ionian Sea joins the Adriatic, the first encounter with the Mediterranean took place for most members of that generation. Exhausted by the retreat through Albania, during the winter of 1915/16, on this island of lush greenery, beneath the Mediterranean sun, they found more than necessary peace, new strength and inspiration for a different understanding of painting motifs.¹⁷⁾ Some traveled to the wide Tyrrhenian Sea, rich with history, where they could notice the significance of sea harbours from the time of Etruscans, so they continued to develop their mostly impressionistic ideas there.¹⁸⁾

The Adriatic Sea, the 'most coherent marine region' of the Mediterranean, represented an inspiration for two gen-

15) M. Klein, *Monet and the Mediterranean*, 1997. http://www.artnet.com/magazine_pre2000/features/klein/klein11-19-97.asp (приступљено 5. 5. 2017)

16) Brodel, *Mediteran i mediteranski svet*, 106.

17) Ж. Гвозденовић, М. Марјановић, *Сликари, рајџници, сведоци: сликарство и фототипаграфија у Србији 1914–1918*, САНУ; МСУБ, Београд 2017.

18) Brodel, *Mediteran i mediteranski svet*, 118.

15) M. Klein, *Monet and the Mediterranean*, 1997, http://www.artnet.com/magazine_pre2000/features/klein/klein11-19-97.asp (accessed on 5th May 2017)

16) F. Brodel, *Mediteran i mediteranski svet*, p. 106

17) Ж. Гвозденовић, М. Марјановић, *Сликари, рајџници, сведоци: Сликариство и фототипаграфија у Србији 1914–1918*, САНУ; МСУБ, Београд 2017

18) F. Brodel, *Mediteran i mediteranski svet*, p. 118

ниста.¹⁹⁾ Оно је надахнуло ауторе који су, образовани на темељима минхенске Академије, истраживали светлост на Медитерану да би схватили импресионизам и постимпресионизам, али је било и велики подстрек уметницима који су стасали после Првог светског рата и уметничка искуства и домете стечене у Паризу и на Азурној обали понели са собом у домовину. Азурна обала им је пружила јединство копна, јарке боје, бујну вегетацију и сунчане пределе Медитерана на којима се под топлином у атмосфери разлива форма. На разуђеној обали Јадранског мора суочавали су се с различитим пејзажима, понекад мање гостољубивим, више историјским, и бирали су мотиве ближе свакодневним, у складу с тренутком. Код прве генерације, боравак на морима Средоземља био је уједно период пуког опстанка, преживљавања, из ког су у новом налету добијене животне енергије, настали читави опуси. Друга генерација је на Медитерану, односно на Јадранском мору, сагледавала и актуелне тенденције повратка природи и колоризму у европској међуратној уметности. Долазили су на обале мора у потрази за одмором од континенталног живота, новим инспирацијама и колористичким ефектима који су једино тамо били доступни. Медитеран им је понудио све своје тематске разноврсности, а они су му заједно испевали „химну светлости“ и боја.

Предел

Предел Медитерана, најстарија и најтрајнија његова историја, подстакли су и уметнике из колекције Бељанског да, сликајући од Азурне обале до Јадранског приморја, обресе таквих пејзажа сачувају у матрици времена. Ретко се на њима појављује само море, окренути су углавном ка залеђу, посматрају оне делове Медитерана који их најнепосредније окружују, а који у себи већ носе наслаге векова. Неретко се на пејзажима појављују грађевине, детаљи, сведочанства о присутности цивилизација, али и свакодневног живота. Такав је случај и са најстаријим медитеранским пејзажем у колекцији – **Боровима** (1912) Малише Глишића (1886–1915). Глишић **Борове** слика при крају боравка у Италији (1910–1912), путујући по различитим обалама Апенинског полуострва, о чему сведоче називи дела из овог периода. У жељи да у пејзажима досегне узор, Ђованија Сегантинија, медитеранско сунце и боје

erations of modernists.¹⁹⁾ It inspired artists who were educated upon the teachings of the Munich Academy and who explored the Mediterranean light in order to comprehend Impressionism and Post-Impressionism. It was also a great incentive for artists who prospered after the First World War and brought the artistic experiences and achievements, gained in Paris and the Côte d'Azur, back to their homeland. The Côte d'Azur provided them with unity of the land, vibrant colors, lush vegetation and the sunny expanse of the Mediterranean, where the form diffuses under the warmth of the atmosphere. On the indented coastline of the Adriatic Sea, they faced different landscapes, sometimes less hospitable, more historical, and chose mostly mundane motifs, in keeping with the moment. For the first generation, the sojourn on the Mediterranean seas was at the same time a period of mere survival, the endurance, from which the whole new art was created in the burst of newly gained life energy. The second generation viewed the Mediterranean, that is, the Adriatic Sea, as a place to observe the current tendencies of returning to nature and colourism in the European interwar art. They came to the shores of the sea in search of a break from continental life, new inspirations and colouristic effects that were only available there. The Mediterranean offered them all its thematic diversities, and in turn they sang out the “hymn of light” and colours.

Sceneries

The Mediterranean sceneries, the oldest and most lasting in its history, have also encouraged artists from Beljanski's collection, who painted from the Côte d'Azur to the Adriatic coast, to preserve the outlines of such landscapes in the matrix of time. They seldom depicted the sea only, they were mostly facing the hinterland and showed those parts of the Mediterranean that surrounded them immediately, and which had already carried the deposits of centuries. The landscapes frequently included buildings, details, testimonies about the civilizations, and everyday life as well. This is the case with the oldest Mediterranean landscape in the collection – **Pine Trees** (1912) by Mališa Glišić (1886–1915). Glišić painted **Pine Trees** at the end of his stay in Italy (1910–1912), while traveling across the different shores of the Apennine Peninsula, as evidenced by the names of the works from this period. In order to reach the ideal landscape of Giovanni Segantini,

19) Ibid., 121.

19) Ibid., p. 121

преузимају примат на његовим остварењима. Форма на сликама му је и даље снажна, али колористичко грађење композиције уз пастозне наносе жуте, зелене, плаве, стварање рељефне фактуре, те својеврсна окупаност сунцем коју примећујемо на његовим сликама, говоре у прилог томе да је Медитеран у најчистијем облику, у самом свом средишту, пружио Глишићу материјал за нове уметничке домете. На Вија Апија, једном од најстаријих путева старог Рима, могуће на путу ка Терачини, ка Тиренском мору, Глишић бира мотив ушушканог сеоског предела, приземних кућа, по чијим су се крововима разлиле топле нијансе медитеранског сунца.²⁰⁾ Два италијанска бора богатих крошњи у средишту композиције, плаве сенке на врелом тлу и планина у позадини доприносе осећају потпуног мира у простору – то је предео у коме се човек прилагодио природи и њеним законитостима.

Утицаје боја Медитерана код Глишића приметилa је и Надежда Петровић када је у приказу „Четврте југословенске изложбе“ (1912) написала да „Малиша Глишић има талента, његови пејзажи, премда пастозно сликани, имају израза у форми и тоновима. Предела су му мотивски добро бирани и у рам унесени; контрасти тонова кадмијума и кобалта са ултрамарином су му веома често успешно изражени и хармонисани, нарочито онај који представља неколико група кадмијумских и циноберских кућа на сунцу, којим су у залеђу брда и небо љубичасте боје.“²¹⁾ Смрт ова два уметника, Надежде Петровић и Малише Глишића, обележила је крај прве, експерименталне фазе српског импресионизма у коју је Глишић унео зраке Медитерана, и почетак друге с делима медитеранског циклуса, насликаним на Каприју, Крфу и у околини Дубровника.

Медитеранска острва Капри и Крф, и њихови крајолици, одиграће важну улогу у животима и стваралачким достигнућима двојице српских сликара, Косте Миличевића (1877–1920) и Милана Миловановића (1876–1946), и заузети почасно место у историји српског сликарства. Капри је за Миловановића био најзначајнији од свих његових медитеранских одморишта. Ту је, окружен морским таласима, под плавим медитеранским небом, у пријатној острвској атмосфери с богатим зеленилом, Медитеран у њему покренуо топло, лирско осећање које је условило

the Mediterranean sun and colours asserted supremacy in his works. The form in the paintings is still strong. However, the colouristic construction of the composition, along with pastose layers of yellow, green, blue, the creation of a relief texture, and the distinctive sunshine we see in his paintings, support the fact that the Mediterranean, in the purest form, in its very own center, provided Glišić with material for new artistic achievements. On Via Appia, one of the oldest roads of the ancient Rome, possibly on the way to Terracina, towards the Tyrrhenian Sea, Glišić chose a motif of a secluded countryside, ground-floor houses whose rooftops are coated with the warm shades of the Mediterranean sun.²⁰⁾ Two Italian pines with rich canopies in the center of the composition, blue shadows on the warm ground and mountains in the background, contribute to the feeling of complete peace in this setting – a scenery in which a person has adapted to the nature and its laws.

The influence of the Mediterranean colours on Glišić's art was also noticed by Nadežda Petrović in her Štampa review of the 'Fourth Yugoslav Exhibition' (1912) where she wrote that 'Mališa Glišić has got talent, his landscapes, although pastosely painted, do possess expression in form and tones. The landscapes are well chosen motif-wise and well framed; the contrasts of the cadmium and cobalt tones with ultramarine are frequently successfully expressed and harmonized, especially the one representing several groups of cadmium and vermilion houses in the sun, which have violet hills and skies in the background.'²¹⁾ The death of these two artists, Nadežda Petrović and Mališa Glišić, marked the end of the first, experimental phase of Serbian Impressionism in which Glišić introduced the rays of the Mediterranean, and the beginning of the second with the works from the Mediterranean cycle, painted on Capri, Corfu and near Dubrovnik.

The Mediterranean islands of Capri and Corfu and their countryside would play an important role in the lives and creative achievements of two Serbian painters, Kosta Miličević (1877–1920) and Milan Milovanović (1876–1946), and would hold a prominent place in the history of Serbian painting. From all of his Mediterranean resorts, Capri was the most important to Milovanović. There, surrounded by sea waves, under the blue Mediterranean sky, in a pleasant island atmos-

20) Слика из колекције Бељанског повезује се мотивом с Глишићевим пејзажом из Народног музеја у Београду: **Предео из Рима – Via Appia** (1911). Због навођења назива предела који је приказан, преузима се претпоставка да су и **Борови** настали на истом подручју. Глишић 1912. године слика и пределе Терачине на Тиренском мору.

21) Према: Д. Тошић, „**Борови**“, у: Ј. Јованов (ур.), *Спомен-збирка Павла Бељанског*, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад, 2009, 128.

20) The painting from Beljanski's collection is motif-bound with Glišić's landscape from the National Museum in Belgrade: **A Scene from Rome – Via Appia** (1911). Due to the title that bears the name of the region, it is assumed that **Pine Trees** were also made there. In 1912, Glišić painted scenes from Terracina on the Tyrrhenian Sea.

21) According to: Д. Тошић, „**Борови**“, ed.: Ј. Јованов (ed.), *Спомен-збирка Павла Бељанског*, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад 2009, p. 128

Коста Миличевић, **Мотив са Крфа** (1916), детаљ

Kosta Miličević, **Motif from Corfu** (1916), detail